

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-2-4>

УДК 374:37.07:005

Марія ОЛІЙНИК

доктор педагогічних наук, професор,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

<https://orcid.org/0000-0001-9745-003X>

e-mail: m.olinyk@chnu.edu.ua

Аліна ЧЕБЕНЄЄВА

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

e-mail: alina.chebenieieva@chnu.edu.ua

ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ В СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРАХ

У статті розглядається сутність освітнього менеджменту і проводиться оцінка ефективності його використання в сучасних умовах управління в спеціальних закладах освіти та інклюзивно-ресурсних центрі. Зазначається, що управління освітніми інноваціями ґрунтується на певних принципах, що виступають як норми та орієнтири, зокрема: гуманізм, демократизм, національна спрямованість, єдність загальнолюдського і національного характеру навчання, співтворчість, життєтворчість, диференціація та індивідуалізація, оптимізація й відкритість, інноваційність.

Акцентовується важливість управління спеціальними закладами освіти та інклюзивно-ресурсними центрами, підкреслюючи необхідність спрямованості керівника на цілеспрямовану й активну співпрацю з іншими учасниками освітнього процесу з метою забезпечення координації дій для оптимального функціонування закладами та підвищення її якості.

Проаналізовано організаційний, інформаційний та комунікаційні аспекти управління спеціальними закладами та інклюзивно-ресурсними центрами, а також вказується на перспективи майбутніх досліджень у сфері формування нової управлінської культури, яка є необхідною для ефективного управління такими закладами, а також основні напрями розвитку освітнього менеджменту в системі інклюзивної освіти.

Ключові слова: менеджмент, освітній менеджмент, система освіти, управлінська діяльність, технології сучасного управління, спеціальний заклад, інклюзивно-ресурсний центр.

Mariia OLINYK, Alina CHEBENIEIEVA,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

EDUCATIONAL MANAGEMENT: TRENDS IN THE USE OF MANAGEMENT TECHNOLOGIES IN SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND INCLUSIVE RESOURCE CENTERS

The article examines the essence of educational management and evaluates the effectiveness of its use in modern conditions of management in special institutions and inclusive

resource centers. It is noted that the management of educational innovations is based on certain principles that act as norms and guidelines, in particular: humanism, democracy, national orientation, the unity of the universal and national character of education, co-creation, life creation, differentiation and individualization, optimization and openness, innovativeness.

The importance of managing special institutions and inclusive resource centers is emphasized, emphasizing the need for the head to focus on purposeful and active cooperation with other participants in the educational process in order to ensure coordination of actions for the optimal functioning of the institution and increase its quality.

It was determined that the quality of management in special institutions and inclusive resource centers also depends on the effective use of educational management technologies. An analysis of scientific sources was carried out, which shows that the conceptual principles of educational management are sufficiently developed in Ukraine, and the system of managing educational changes was investigated. So, in the works of F.I. Khmilya, I.L. Danylenko, M.L. Karamushki, O.I. Marmazy, N.V. Pogribnoi highlighted the problems of educational management in the conditions of innovation. The peculiarities of the activity of the education manager were reflected in the researches of G.A. Dmytrenko and L.I. Karaschuk. In their research, scientists note that modern educational management is constantly being updated, the functional composition of the manager is expanding, and new management technologies are being introduced. The peculiarities of the introduction of educational management technologies into the management system of special institutions and inclusive resource centers are considered.

The organizational, information and communication aspects of the management of special institutions and inclusive resource centers are analyzed, as well as the prospects of future research in the field of the formation of a new management culture, which is necessary for the effective management of such institutions, as well as the main directions of the development of educational management in the system of inclusive education.

Keywords: management, educational management, education system, managerial activity, modern management technologies, special institution, inclusive resource center.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Наразі спостерігається інтенсивне зростання наукового інтересу до проблеми управління в галузі освіти. Використання термінів, зокрема: «менеджмент», «менеджмент освіти», «педагогічний менеджмент», «управлінська компетентність» та ін., показало, що нині триває активне обговорення та переосмислення важливого питання.

Менеджмент у сфері освіти є важливим аспектом професійної діяльності, що вимагає від учасників освіти високого рівня компетентності та спеціальних навичок для досягнення успішних результатів. Розвиток спеціальних закладів освіти та інклюзивно-ресурсних центрів, що входять до вітчизняної освітньої системи, базується на відповідних законах та нормативно-правових актах, які спрямовані на підтримку основних цілей інклюзивної освіти, як-от: забезпечення доступності та рівності участі в навчальному процесі, створення сприятливого середовища для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей та потреб.

Нині організація інклюзивної освіти в Україні забезпечена серйозною нормативною базою на всіх сходинках: від дошкільної до

вищої освіти. Кожного року вдосконалюється науково-методична підтримка створення інклюзивного освітнього простору, простежується впевнене наближення суспільства до загальної інклюзивної культури.

Аналіз досліджень та публікацій

У науково-методичній літературі недостатньо досліджень, що розкривають питання управління організацією інклюзивної освіти. Однак є наукові праці, що аналізують сучасний менеджмент освіти в цілому, включаючи загальноосвітні заклади. Значну роль у розгляді основних теоретичних аспектів менеджменту і педагогічного менеджменту відіграють науковці, зокрема: Ф. Хміль, І. Даниленко, М. Карамушки, О. Мармази, Н. Погрібна, а також зарубіжні дослідники, серед яких М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі, Г. Кунц, С. Доннела, Ф. Леві, Б. Мерчант. Аналіз наукових пошуків підтвердив, що у більшості досліджень звертається увага на принципи демократичного централізму, колегіальності та партнерства як ключових аспектів управління освітою.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є висвітлення сутності поняття «освітній менеджмент» і тенденцій ефективного використання технологій освітнього менеджменту в управлінні спеціальних закладів освіти й інклюзивно-ресурсних центрів.

Виклад основного матеріалу

Спеціальні заклади освіти та інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) відіграють важливу роль у забезпеченні доступної й якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Проте зростання складності управління цими закладами, вимоги до інклюзивної освіти та необхідність забезпечення індивідуального підходу до навчання дітей з ООП висувають низку вимог, що детермінують прийняття важливих рішень щодо реформування системи та модернізації в ній відповідних процесів. Внаслідок цього відбуваються трансформації та інновації як у сфері інклюзивної освіти, так і в суспільстві в цілому, що призводить до створення нової педагогічної парадигми, яка базується на сучасних філософських концептуальних засадах.

Аналіз ефективності діяльності спеціальних закладів освіти та ІРЦ в Україні підтверджує той факт, що саме так забезпечується реалізація права на освіту та розвиток дітей з ООП, їхньої інтеграції в суспільство через комплексну медичну, психологічну та педагогічну

реабілітацію. За ініціативи Радниці – Уповноваженої Президента України з прав дитини й дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук розпочато розроблення Концепції трансформації спеціальної освіти у Міністерстві освіти і науки України. Ця ініціатива зумовлена необхідністю адаптації спеціальної освіти до сучасних вимог та потребує нового нестандартного погляду на ідеї та підходи, що формують перспективи пошуку оптимальних інновацій управлінської діяльності.

Управління системою освіти справедливо вважається однією із ключових функцій суспільства та держави. Виконання управлінських завдань у галузі освіти має значний вплив на рівень освіти та виховання молоді, розвиток її професійних навичок, загальної культури, духовності, моральних цінностей та переконань. Крім того, вони визначають стратегічні напрямки політичного та соціально-економічного розвитку суспільства. Це підкреслює актуальність проблеми гуманізації процесу управління освітою, врахування широкого спектру психологічних чинників, що впливають на ефективність управлінської діяльності.

Освітній менеджмент є видом управлінської діяльності, що зосереджується на управлінні людськими та матеріальними ресурсами у закладах освіти. Ця галузь активно розвивається й вдосконалюється завдяки інвестиціям у наукові дослідження і реалізації інноваційних підходів. Інвестиції в освітній менеджмент сприяють якісному покращенню ключових показників діяльності освітніх закладів.

Основна мета менеджменту в освіті полягає у забезпеченні ефективного використання сучасних технологій управління, створенні необхідних правових, організаційних і психологічних умов для функціонування закладів освіти, залученні різних інвесторів, участі у міжнародних освітніх проєктах та розширенні функціональних обов'язків учасників освітнього процесу. Необхідно враховувати, що лише гармонійне поєднання процесів управління освітнім закладом і навчально-виховної діяльності може забезпечити високі стандарти освіти.

Для досягнення ефективності в управлінні необхідно, в першу чергу, розуміти його теоретико-методологічні засади. У цьому контексті важливо уточнити такі поняття, як: управління, педагогічний менеджмент та керівництво, розкрити їх сутність і специфіку.

З урахуванням особливостей, що вирізняють значення термінів «менеджмент» і «управління», можна констатувати їх можливе співвідношення як синонімічних у широкому контексті соціального управління. Це зумовлено, насамперед, інтеграцією вітчизняної науки і

практики управління, зокрема у сфері освіти, у загальний міжнародний контекст та наслідком уніфікації термінології.

За визначення Г. Єльнікової : «Управління – це особливий вид людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління». Сутнісно управління освітою авторка визначає як «цілеспрямований вплив суб'єктів управління різних рівнів (державного, регіонального, місцевого) на всі ланки освіти з метою гармонійного розвитку підростаючого покоління, життєдіяльність якого забезпечує збереження і подальший розвиток соціального організму та культури суспільства» [1].

У широкому розумінні метою управління спеціальним закладом освіти та інклюзивно-ресурсним центром є створення необхідних умов для досягнення поставлених цілей цих закладів.

Конкретні цілі визначаються як мінімальна мета та максимальна мета.

Мінімальна мета полягає у забезпеченні оптимального функціонування освітнього закладу, щоб він здійснював свою діяльність ефективно та безперервно.

Максимальна мета полягає у забезпеченні розвитку освітнього закладу для постійного вдосконалення та відповідності потребам своїх учасників. Завданням управління є форма відображення конкретної управлінської проблеми, що охоплює сутність самої проблеми, мету її розв'язання, умови та засоби для досягнення цієї мети.

У спеціальних закладах освіти та інклюзивно-ресурсних центрах, завдання управління можуть охоплювати: покращення взаємодії «суб'єкт – суб'єкт» на всіх рівнях управління; розширення системи освітніх послуг та маркетингових стратегій; формування конкурентоздатності та привабливості закладу освіти; оновлення змісту освіти; формування фізично, психічно та морально здорової особистості; переосмислення системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогів спеціальних закладів освіти; формування системи мотивації, оцінка та перегляд системи оплати праці для фахівців спеціальної освіти; оновлення методів, технологій діяльності; утвердження лідерської позиції керівника.

Будь-яка система ґрунтується на певних принципах, що відображають її основні характеристики. Це також стосується системи управління спеціальними закладами освіти та ІРЦ і базується на

поєднанні загальних принципів соціального управління та специфіки функціонування конкретного закладу.

Сучасні тенденції ефективного використання освітнього менеджменту розвиваються в контексті нової управлінської парадигми, що акцентує увагу на гуманізації відносин у освітньому просторі як на необхідній умові його розвитку. Серед характерних рис цієї парадигми можна визначити наступні:

- відмова від адміністративно-командного стилю, управлінського раціоналізму та сталої практики у використанні методів та засобів управління;
- об'єднання управлінської та виконавчої відповідальності;
- визнання пріоритетності людини у процесі управління;
- адаптивність управлінських підходів;
- спрямованість на постійний розвиток і удосконалення управлінської системи;
- синтетичний підхід, що інтегрує найбільш продуктивні управлінські концепції та підходи.

Погоджуємося з думкою В. Лунячека, О. Падалки, М. Кларка, П. Мітчелла, Р. Томаса, С. Сполдинга в тому, що управлінські технології являють собою сукупність дій щодо вибору доцільних процедур (методик), які співвідносяться з характерними для управління технологічними ситуаціями.

Дослідники О. Мармаз та Л. Даниленко зазначають, що сучасні управлінські технології включають засоби інноваційного менеджменту, зокрема: маркетинг інновацій, що передбачає дослідження ринку споживачів інновацій, їхніх потреб і інтересів, розроблення системи дій із впровадження інновацій, їх рекламу та організацію взаємозв'язків з громадськістю; інжиніринг інновацій, що надає консультаційні послуги з розроблення проєктів, програм і впровадження інновацій. Виконання цих стратегій сприяє процесу формулювання цілей, оцінці педагогічних систем, оновленню навчальних планів і програм на альтернативній основі, а також перетворенню та досягненню бажаних результатів у соціально-педагогічній системі.

Основна роль управлінських технологій полягає в забезпеченні наукового та функціонального зв'язку між процесом управління та конкретними функціями, зокрема: плануванням, організацією, мотивацією, контролем тощо.

Управління спеціальним закладом освіти та інклюзивно-ресурсним центром є цілеспрямованою й активною взаємодією керівника з іншими учасниками освітнього процесу з метою

забезпечення координації зусиль для оптимального функціонування установи та її підвищення на більш якісний рівень.

До основних характеристик такої взаємодії належать:

1. Ціннісні орієнтації та цільові установки керівника або педагогічного колективу, що спрямовані на конкретний очікуваний результат.

2. Використання технологічного ланцюгу педагогічних дій, що відбувається відповідно до поставленої мети та забезпечує досягнення життєвої перспективи для здобувачів освіти і високий рівень засвоєння державного стандарту освіти.

3. Взаємопов'язана діяльність педагогів та вихованців з урахуванням принципів особистісно орієнтованого навчання та індивідуалізації виховання.

4. Систематичне діагностування та моніторинг результатів діяльності з метою вдосконалення процесу.

5. Впровадження глибокої психологізації в освітні технології.

Функціями керівника закладу спеціальної освіти та інклюзивно-ресурсного центру є:

– Організація й управління навчально-виховним процесом, що спрямований на забезпечення потреб дітей з особливими освітніми потребами.

– Розроблення та впровадження інклюзивних програм і методик, що спрямовані на створення оптимальних умов для навчання та розвитку кожної дитини, незалежно від її індивідуальних потреб та характеристик.

– Координація роботи з фахівцями (педагогами, психологами, соціальними працівниками тощо), що забезпечують комплексну підтримку дітей з особливими освітніми потребами.

– Забезпечення належного матеріально-технічного та методичного забезпечення закладу, що відповідає потребам учнів та педагогічному процесу.

– Проведення систематичного моніторингу й оцінки результативності навчально-виховного процесу з метою його подальшого вдосконалення та забезпечення якості надання освітніх послуг.

Будь-яка система ґрунтується на певних фундаментальних принципах, що відображають її основні характеристики. Це також стосується системи управління освітніми закладами, що базується на

поєднанні загальних принципів соціального управління та специфіки функціонування конкретного закладу. Принцип розглядається як фундаментальне вихідне положення, що впливає з постійних тенденцій, закономірностей існування та розвитку конкретної системи управління закладом.

Отже, пріоритетом усіх управлінських процесів і функціональної структури управлінської діяльності постає реалізація різних стратегій, за яких цьому основою майстерності керівника-управлінця буде гнучке вміння здійснювати рефлексію у різних функціональних галузях. Суттєвим у цьому контексті є процес цілеспрямованого впливу суб'єкта управління (керівника) на об'єкт управління (соціально-педагогічну систему), який призводить до його якісної зміни. Важливо зазначити, що в управлінні ця «якісна зміна» впливає лише на якість освітніх та управлінських процесів, забезпечуючи конкурентоздатність закладів освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Аналіз управлінських практик спеціальних закладів освіти та інклюзивно-ресурсних центрів показав, що у процесі прийняття управлінських рішень виявляється однотипність, в ній переважають організаційні рішення. Тим часом інформаційні аспекти, що спрямовані на оцінку стану, достовірність інформації щодо можливостей сучасного стилю управління (технологій освітнього менеджменту), практично відсутні.

Саме тому суттєвою перевагою у практиці прийняття управлінських рішень стане застосування новітніх принципів управління, в яких буде переважати колегіальне прийняття рішень, врахування ефективної технології партнерства, а також буде сформована управлінська культура серед суб'єктів освітнього процесу.

Подальші наукові пошуки передбачають поглиблене вивчення доробок сучасних українських та міжнародних науковців щодо впровадження освітнього менеджменту, перспективні шляхи ефективного застосування управлінських технологій в спеціальних закладах освіти та інклюзивно-ресурсних центрах.

Література

1. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації : Навч.-метод. посіб. Харків : Щедра Садиба, 2017. 126 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c842ee6e-98bf-45a2-b0c0-f212a4397449/content>.

2. З якими викликами зіштовхнулася спеціальна освіта в Україні: що кажуть вчителі та які плани змін є в МОН. Знайшов. URL: <https://bit.ly/49pU3mJ>.
3. Даниленко Л. І., Карамушка Л. М. Освітній менеджмент – УАОППП. Головна – УАОППП. URL: <http://www.uaoppp.com.ua/read/70/>.
4. Лунячек В.Е. Педагогічний менеджмент : навч. посіб. 2-ге вид. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. 512 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/VadymLuniachek/publication/327933223_Pedmenedzment/links/5bb0f49e299bf13e60585533/Pedmenedzment.pdf
5. Компанець Н. Структура управління інклюзивною освітою. «ОСОБЛИВА ДИТИНА: навчання і виховання, 2021. № 4. С. 83.

References

1. Marmaza O. I. Menedzhment osvitoi orhanizatsii : Navch.-metod. posib. Kharkiv: Shchedra Sadyba, 2017. 126 s. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c842ee6e-98bf-45a2-b0c0-f212a4397449/content>.
2. Z yakymy vyklykamy zishtovkhnulasia spetsialna osvita v Ukraini: shcho kazhut vchyteli ta yaki plany zmin ye v MON. Znaishov. URL: <https://bit.ly/49pU3mJ>.
3. Danylenko L. I., Karamushka L. M. Osvitnii menedzhment - UAOPPP. Holovna - UAOPPP. URL: <http://www.uaoppp.com.ua/read/70/>.
4. Luniachek V. E. Pedahohichniy menedzhment : navch. posib. 2-he vyd. Kharkiv : Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2015. 512 s. URL: https://www.researchgate.net/profile/VadymLuniachek/publication/327933223_Pedmenedzment/links/5bb0f49e299bf13e60585533/Pedmenedzment.pdf.
5. Kompanets N. Struktura upravlinnia inkluzyvnoiu osvitoiu. «OSOBLYVA DYTINA: navchannia i vykhovannia», 2021. № 4. S. 83.